

Restaurarea unei cristelnițe a Bisericii Evanghelice din satul Buzd, județul Sibiu

Cristina Maria DĂNEASĂ*
Ecaterina CONSTANTINESCU**

Keywords: Buzd village, Sibiu county, font, evangelical church, conservation, restoration

Restoration of Font from Evangelical Church, Buzd Village, Sibiu County

The font from Evangelical Church from Buzd village, Sibiu county, is currently in possession of Evangelical Consistory from Sibiu. The pieces were in an advanced state of deterioration in the moment when it was taken in the laboratory, under stress of unfavorable condition of microclimate, inadequate handle, transport and suffered accidents. The font was subjected to many complex interventions of restoration such as consolidation, gluing, renewing of missing elements, priming, chromatic integration and varnishing. The pieces are in present in the permanent exhibition in Teutsch House from Sibiu.

Cristelnițele, piese nelipsite din bisericile creștinilor, își mențin rolul și importanța dobândită încă din secolul al XI-lea în cuprinsul ceremonialului liturgic, atunci când arhaicele fântâni, bazine săpate în pământ, *baptisterii*, utilizate pentru scufundarea catehumenilor, au fost înlocuite cu aceste *Benedictio fontis*, mai practice și mai economice. Din epoca romanică, acestea primesc forma unor mici bazine din piatră sau metal, treptat plasate pe o bază mai înaltă sau pe un picior pentru a permite botezul prin udare. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea și pe parcursul secolului următor importanța acestei piese de mobilier liturgic crește, astfel că apar tot mai multe donații din partea unor categorii diverse de ctitori, dar mai cu seama din partea membrilor mai înstăriți ai comunităților¹. În această perioadă se vor generaliza cristelnițele în formă de potir², cu talpa pătrată, poligonală sau rotundă, cu fusul ce primește aspectul unui balustru, deasupra căruia se așează bazinul sau cupa de forma unei semisfere. Până în secolul al XIX-lea, cele mai răspândite modele sunt cele din lemn, cărora le urmează cele din piatră, iar cele din metal sunt întâlnite mai rar. Deseori, cristelnița este prevăzută cu un capac, ce poate fi înzestrat și cu un suport înclinat pentru sprijinirea Bibliei³.

Decorul acestor piese de mobilier liturgic constă în sculpturi ronde-bosse, alto și basso-relief, traforuri, pictură, policromie, tehnici alese în funcție de suport și perioada în care au fost realizate. Aceste cristelnițe aveau un standard de volum care s-a micșorat de-a lungul secolelor astfel: baptisteriile aveau un volum de 420 l, primele cristelnițe aveau un volum de 150 – 180 l, iar din Baroc în Europa de Vest cristelnițele au început să fie înlocuite cu un fel de boluri ce pot conține până la 1 sau 2 l de apă. În concepția barocă ideea de moarte-înviere, ce însoțea botezul – exorcizarea, a fost înlocuită de simbolul curățirii și spălării. De-a lungul timpului, o parte a mobilierului liturgic realizat din lemn s-a deteriorat

* Doctorandă a Universității „Lucian Blaga din Sibiu” (cristinadcm@gmail.com).

** Restaurator expert, cadru didactic asociat la Facultatea de Istorie și Patrimoniu a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu (istorie@ulbsibiu.ro).

¹ Sabău 2002, p. 133.

² Drăguț 1976.

³ Sabău 2002, p. 133

excesiv sau s-a pierdut ca urmare a folosirii îndelungate, condițiilor improprii de păstrare, unor acte de vandalism, sustrageri, etc.

Satul Buzd ce aparține comunei Bratei este situat pe Valea Hârtibaciului. Se presupune că a fost populat în jurul anului 1300 (deoarece într-un document din anul 1283, în care au fost menționate toate comunele din districtul Mediaș, această localitate nu apare⁴). Biserica evanghelică ce poartă hramul Sfânta Maria a fost construită în jurul anului 1400, în stil gotic. Nava bisericii este simplă, tăvănită și are o lungime de 16,9 m și o lățime de 7,9 m. Corul dreptunghiular, închis poligonal, este mai îngust decât nava, iar în partea de nord se află sacristia. În interiorul bisericii se remarcă altarul în stil baroc, datând din anul 1778, un baldachin ce datează din același an și strana din 1714. Cristelnița a fost poziționată în corul bisericii, fiind o donație pentru biserică din partea preotului Josephin în amintirea copiilor săi decedați – fapt consemnat pe inscripția de pe medalioane. În vara anului 1999 cristelnița a fost înstrăinată din biserică, iar infractorii au fost identificați la începutul anului 2000, în urma prinderii rudelor acestora care au luat din același lăcaș de cult obiecte de pe altar și statuia Sfântului Petru⁵. Piesa a fost apoi returnată proprietarului de drept – Consistoriul Superior al Bisericii Evanghelice.

Foto 1, 2 – Ansamblu înainte și după restaurare

⁴ Inventarul Comunității Bisericești EV. C.A. din Buzd, nr.38, Biserica EV. C.A. din R.S.R. Distr. Bis. Mediaș, Casa Teutsch.

⁵ Acte referitoare la obiectele de patrimoniu din satul Buzd – din Decanatul Mediașului Nr. 400/294-289, Casa Teutsch.

Din punct de vedere stilistic cristelnița se încadrează în barocul târziu, ale cărui caracteristici se regăsesc în organizarea simetrică a decorului, sculptarea simetrică a ornamentelor, împărțirea suprafeței în opt sectoare. De asemenea, medalioanele pictate, ce conțin scene biblice și inscripții, sunt încadrate de ghirlande florale sculptate, fixate în volute cu degajări, iar în partea superioară de frunze de laur; calota capacului este decorată cu opt volute cu frunze de acant. Această simetrie oferă obiectului echilibru, armonie și stabilitate. O altă caracteristică este bogăția decorului (decorul vegetal sculptat, traforat, decorul policrom al calotelor și al piciorului); folosirea de motive specifice: frunza de acant, de laur, ochi de bour, ghirlande florale (margarete), volute, imitarea marmurei - în zona piciorului și a cositorului bătut - la corpul cristelniței și la calota capacului. La bordura superioară a corpului cristelniței s-au realizat profiluri multiple, fie din construcție, fie prin aplicare (cum este motivul ochi de bour). Paleta cromatică este vie, accentuată de strălucirea foiței de aur și argint din jur⁶, scoțând în evidență scenele ale căror personaje au gesturi, atitudini și expresii redată teatral.

Din punct de vedere morfologic se evidențiază cele trei părți componente ale piesei: ce formează un tot unitar prin formele și decorul său: capacul, corpul și piciorul.

Capacul cristelniței, sub formă de „pălărie”, are în partea centrală o calotă sferică

*Foto 3 – Capacul cristelniței
înainte de restaurare*

acoperită de opt volute duble ce susțin în partea superioară un soclu profilat destinat unui element care nu s-a păstrat (dovadă fiind cepurile de lemn care îl fixau). Este acoperită cu foiță de argint iar profilul cu decor de perle este aurit. Volutele sunt aurite pe părțile exterioare și pictate la interior. Capacul este prevăzut cu două mânere din lemn de tei, fixate pe baza capacului cu șuruburi metalice pentru lemn. Cupola acoperită cu foiță de argint, peste care s-au pictat motive de ove neregulate roșii conturate cu negru, ce reprezintă imitația vaselor de cositor bătut. Baza capacului și interiorul au fost pictate în nuanțe de verde și ocră, imitând marmura prin vinele pictate cu roșu și negru.

Corpul cristelniței poate fi structurat pe trei registre:

Registrul superior conține marginea superioară – bordura vasului – și patru profiluri în retragere, pictate și poleite. Marginea superioară a corpului sau bordura vasului, este realizată din plăci de tei alăturate și stratificate pe două rânduri, fiind înțelepte pe corpul cristelniței. Patru dintre profiluri sunt realizate prin rindeluirea exteriorului lemnului constructiv. Peste unul dintre acestea s-a aplicat prin fixare cu cuie metalice un alt profil sculptat și aurit - format din mai multe elemente care conțin motivul „ochi de bour”.

⁶ Țăranu 1979.

Registrul de mijloc, de formă cilindrică, bogat ornamentat cu elemente sculptate, aurite și aplicate (ghirlande de margarete cu frunze, fixate în volute cu degajări, respectiv frunze de laur), ce încadrează medalioanele cu sipet, înconjurare la rândul lor de o suprafață ce imită cositorul bătut.

Pictura de pe medalioane reprezintă scene din viața lui Iisus și texte în limba germană, scrise cu auriu:

Foto 4 – Medalioane pictate, înainte de restaurare

- medalionul I – scena Nașterea
- medalionul II – inscripția: *Zum fromen Andenken an ihre entschlafenen Kinder* (în amintirea pioasă a copiilor adormiți)
- medalionul III - scena Botezul
- medalionul IV - *Carl Johanna und Eduard Josephin* (Carl Johanna și Eduard Josephin)

Foto 5 – Medalioane pictate, înainte de restaurare

- medalionul V - scena Răstignirea
- medalionul VI - *von trauernden Eltern geweiht* (donat de către părinții îndoliați)
- medalionul VII - scena Învierea
- medalionul VIII - *der Busz der ew. Lirdhe 18[5?]6* (bisericii din Buzd în 18[5?]6)

Registrul inferior este bombat, asemănător unei calote sferice acoperită cu foiță de argint și decorată cu motive de ove neregulate ce imită cositorul bătut. Pe acesta sunt aplicate opt frunze de acant sculptate și aurite.

Piciorul cristelniței este alcătuit din două zone:

Zona superioară de formă sferică, puternic aplatizată în partea superioară și inferioară, decorată cu frunze de acant sculptate și poleite cu foiță de aur este confecționată din lemn de brad.

Zona inferioară de forma unui cilindru evazat inegal spre extremități pentru a asigura stabilitatea cristelniței, este pictată imitând marmura.

Corpul cristelniței este fixat în picior cu ajutorul unui ax (din lemn de carpen), de secțiune pătrată, care, la o extremitate are confecționat un șurub ce se înfilează în calota corpului, piesa fiind demontabilă.

Foto 6 – Piciorul cristelniței înainte de restaurare

Din punct de vedere al conservării, piesa se afla într-o stare avansată de degradare atât la nivelul suportului de lemn cât și al straturilor picturale, fiind o prioritate pentru restaurare. La nivelul suportului s-au constatat descleieri, fisuri, crăpături, fracturi și pierderi de material, datorită în special condițiilor improprii de păstrare, manipulare, accidente etc. Elementele pierdute proveneau mai ales din zona piciorului și a elementelor sculptate. La nivelul picturii s-au constatat fisuri, crăpături și cracluri pe întreaga suprafață, pierderi ale preparației și straturilor de culoare de pe aproximativ 25% din piesă. Pe întreaga suprafață s-au observat depuneri ceară, murdărie superficială, aderentă și ancrasată. Verniul îngălbenit, uzat și îmbătrânit era acoperit cu praf, excremente de insecte și murdărie aderentă și ancrasată pe întreaga suprafață.

Din cauza depozitării în spații cu umiditate ridicată piesa a suferit un atac slab de insecte xilofage (*Anobium punctatum*), care nu era activ la momentul preluării obiectului.

Piesa a fost supusă de-a lungul timpului unor intervenții ulterioare neadecvate, prin acoperirea foiței de aur și a bordurii capacului cu bronzuri argintii și aurii precum și consolidarea a două laturi ale bazei mari a piciorului cu o bară metalică fixată prin cuie metalice. În urma analizelor fizice, chimice și biologice, a testelor de curățire și consolidare s-au efectuat operațiile de restaurare aprobate de către o comisie de specialitate. Restaurarea s-a realizat în limitele restabilirii unității potențiale a cristelniței, în măsura în care acest lucru a fost posibil, fără a înlătura urmele trecerii piesei prin timp, fără a-i modifica dimensiunile și formele originale⁷. După desprăfuirea suprafețelor cu pensule moi, evitând zonele puternic fragilizate, s-au consolidat profilactic straturile picturale fragilizate, desprinse sau exfoliate, folosind soluție de clei de piele. Întrucât piesa necesita numeroase intervenții de consolidare, atât la nivelul structurii cât și al straturilor de policromie, s-a impus demontarea pe componente, respectând tehnica de confecționare. Au urmat operații de consolidare propriu-zisă a starturilor picturale, evitând folosirea foiței japoneze în zonele sensibile la apă – în special pe foița de argint și local pe cea de aur. În cazul de față, atacul insectelor xilofage nu era

Foto 7 – Încleierea părții superioare a cristelniței

⁷ BRANDI, 1996, p. 39.

activ, dar s-a urmărit pe toată perioada intervențiilor de restaurare evoluția zonelor cu atac. Pentru consolidarea suportului din punct de vedere structural s-a recurs la injectarea cu Paraloid B72 dizolvat în acetat de etil. S-au îndepărtat platbanda și cuiele metalice neconstitutive, aplicate neadecvat cu rol de consolidare, izolând zonele pictate. A urmat consolidarea mecanică a suportului prin încheierea elementelor desprinse sau fracturate. Fragmentele lipsă au fost completate prin sculptarea altora noi, având ca martori cele păstrate integral, încheindu-se ulterior pe elementele originale. Filetul din interiorul cristelniței, care s-a uzat complet (acesta era din lemn de brad, mult mai vulnerabil decât șurubul din carpen), a fost refăcut astfel: s-a izolat cu folie de polietilenă șurubul din lemn ce s-a acoperit apoi cu un strat subțire de Balsite. Interiorul corpului cristelniței, filetul, a fost căptușit tot cu un strat subțire din aceeași rășină, urmând înfiletarea șurubului. După îndepărtarea surplusului de rășină piesa a fost lăsată în stare de repaus timp de 24 de ore. S-a recurs la folosirea Balsite-ului deoarece acesta este un stuc bicomponent pe bază de rășină epoxidică. Cele două componente se mixează în cantități egale cu ajutorul spatulei, amestecul aplicându-se direct pe lemnul bine curățit și degresat⁸.

Operațiile pe suport au fost urmate de intervențiile specifice straturilor picturale consolidate anterior. Astfel s-a îndepărtat foița japoneză cu ajutorul unor tampoane de vată umezite în apă caldă. S-a efectuat apoi o degresare a completărilor, a crăpăturilor, fisurilor și zonelor lacunare cu alcool etilic în vederea chituirii acestor zone. Curățirea suprafețelor policrome s-a realizat diferențiat, astfel: verniul de pe medalioane a fost subțiat cu un amestec pe bază de acetat de etil și dimetilformamidă. Zonele pictate de la capac, pofilele de pe corpul cristelniței și piciorul au fost curățate cu un amestec de emulsie de gălbenuș cu amoniac. Bronzul de pe zonele acoperite cu foiță de aur a fost îndepărtat cu o soluție pe bază de diclormetan și metanol. Suprafețele acoperite cu foiță de argint au fost curățite cu

Foto 8 – Completarea elementelor lipsă

Foto 9 – Curățirea ghirlandelor poleite

⁸ În cazul în care avem nevoie de un amestec mai puțin vâscos se poate adăuga până la 5% alcool etilic, White spirit sau alți solvenți hidrocarburi și microfibre celulozice. Are o rezistență mecanică și elasticitate asemănătoare lemnului de balsa pretându-se astfel la folosirea lui în restaurare deoarece permite elementelor de lemn să se contragă sau dilate în funcție de condițiile ambientale. Balsite-ul poate fi pigmentat cu pigmenți naturali sau sintetici, culoarea neschimbându-se după uscare; este rezistent mecanic dar în același timp poate fi prelucrat ușor cu dălți și hârtie abrazivă. Se poate îndepărta mecanic dar și cu ajutorul unor solvenți cu evaporare lentă cum este de exemplu dimetilformamidă, *traducere - fișa tehnica – Balsite CTS - România*.

de uzură învecinată), cu acuarele, pe zonele chituite. Revernizarea a fost realizată cu verni pe bază de rășină Dammar.

Condițiile de păstrare și depozitare optime recomandate pentru cristelnița restaurată trebuie să se încadreze în limitele admise de temperatură, umiditate și de iluminare. Trebuie să ținem cont de faptul că piesa este realizată din materiale diverse care se comportă diferit în funcție de variațiile factorilor de mediu, locul și modul de expunere, depozitare.

Concluzii

Cristelnița a fost restaurată în anul 2007, ca lucrare de licență. Abordarea unei piese de o mare complexitate a fost posibilă ca urmare a experienței acumulate pe parcursul anilor de studii dar și a practicii desfășurate în paralel la firma SC Renouvis S.R.L, specializată în restaurare mobilier stil și lemn policrom. Lucrările de restaurare s-au desfășurat sub coordonarea și stricta supraveghere a restauratorilor Ecaterina Constantinescu, cadru didactic asociat și Gabriel Constantinescu și cu consultarea cadrelor didactice: conf. univ.dr. Gavril Abrihan și conf. univ. dr. Livia Bucșa din cadrul Facultății de Istorie și Patrimoniu, Specializarea Conservare și Restaurare. Propunerile și etapele de restaurare au fost prezentate și analizat în cadrul comisiilor de avizare a lucrărilor de licență, la care au participat experți în domeniul restaurării, conservării, biologiei și chimiei, desfășurate înainte de începerea lucrărilor de restaurare dar și pe parcursul acestora.

Materialele folosite au fost atât cele tradiționale dar și cele sintetice, compatibile, testate pe plan internațional. Aici amintim în special folosirea Balsitte-ului, rășina bicomponentă, a cărei utilizare la noi în țară era la început, dar pe plan european existau numeroase exemple ce atestau eficiența ei.

După restaurare piesa a fost expusă în expoziția permanentă a Muzeului Bisericii Evanghelice din Casa Teutsch din Sibiu, unde este permanent monitorizată și putem confirma comportamentul eficient în timp al metodelor de restaurare utilizate.

BIBLIOGRAFIE

Drăguț 1976 – V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1976

Sabău 2002 – N. Sabău, *Metamorfoze ale barocului transilvan*, vol. I, Sculptura, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002

Țăranu 1979 – R. Țăranu, F. Cristache, G. Țăranu, *Istoria barocului în Transilvania*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979

Brandi 1996 – C. Brandi, *Teoria restaurării*, Ed, Meridiane, București, 1996.

